

# Kaşgar Devleti ve Atalık Gazî Hakkında İki Yazma Eser

**Doç. Dr. Ali Fuat BİLKAN\***

*Özet:* XIX. yüzyılın ortalarına doğru Çinlilerin esareti altında yaşayan bir kısım Türkler, bağımsızlık mücadelesini kazanarak Çin'in batısında Kaşgar'da yeniden hâkimiyet kurmaya muvaffak olmuştur. 1866'da Kaşgar tahtına çıkan Yakup Bey, bu bölgede güçlü bir devlet kurmayı başarmış ve on bir yıl Kaşgar hanı olarak hüküm sürmüştür. Yakup Bey, özellikle Osmanlı Devletiyle kurduğu siyâsî ve askerî ilişkilerle önemli bir başarı kazanmıştır. Çin, Rusya ve Hindistan'daki ingiliz yönetimi tarafından da tanınan Kaşgar Devleti, bölgede varlığını kabul ettirerek komşularıyla ticarî anlaşmalar yapmıştır. Bölgedeki istikrarsızlığa rağmen, Kaşgar Devleti'ni başarıyla yöneten Yakup Bey, kendisinden önceki beylerden oldukça farklı bir dış politika anlayışı sergilemiştir. Hindistan kütüphanelerinde yaptığımız araştırmalar sırasında tespit ettiğimiz Kaşgar Devletinin tarihini ve bu dönemde gerçekleştirilen anlaşmaların belgelerini ihtiva eden iki el yazması eser, Yakup Bey hakkındaki yapılacak araştırmalara ışık tutacak mahiyettedir.

*Anahtar Kelimeler:* Kaşgar Devleti, Atalık Gazi, Yakup Bey, Doğu Türkistan

## Giriş

Ondokuzuncu yüzyıl, Anadolu Türklüğünün "en uzun yüzyılı" olduğu gibi, Ortaasya ve Uzakdoğudaki Müslüman milletlerin de büyük mücadelelere giriştikleri bir dönem olmuştur. Bu dönemde, özellikle Uzak Asya'da bir taraftan Rusya ve Çin, bir taraftan da yeni sömürgeler peşinde

\* *Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi / İSTANBUL*

abilkan@fatihe<sup>du</sup>.tr

olan ve bölgeyi kontrolü altına almaya çalışan İngiltere, istiklâllerini kazanmış ve ayakta durma mücadelesi veren devletleri tehdit etmekteydi. İşte bu tehdit altında ayakta kalmaya çalışan devletlerden biri de Kaşgar Devleti idi.

XVIII. asrın ikinci yarısında Doğu Türkistan'daki Çağatay hakimiyetinin zayıflaması üzerine iktidarı ele alan Hoca Hanlar, taht şehri Kaşgar olan bir devlet kurmuşlardır. Ancak Çinlilerin saldırıları karşısında sık sık dağılma tehlikesi yaşayan bu devletin başına 1865 yılında Büzürg Han geçmiştir. 1866'da iktidarı Büzürg Han'dan alan Yakup Han, kaynakların belirttiğine göre, on bir yıl boyunca Doğu Türkistan Devletinin tahtına oturmuştur.

Çinlilerle giriştikleri uzun mücadeleler neticesinde bağımsızlığını ilân eden Kaşgar Devleti, çok stratejik bir bölgede kurulmuştu. Ondokuzuncu yüzyıldan itibaren Kaşgar üzerinde yoğunlaşan Çin baskısı, zaman zaman Kaşgar kıtasının istiklâlini tehdit etmiş ve Çin istilâsı neticesinde pek çok kez Kaşgar, yağma ve talan edilmiştir. Ancak gerek Kaşgar bölgesinde bulunan boyların isyanı gerekse Kırgız ve Kıpçakların ani baskınları neticesinde, yer yer Çinlilere karşı küçük çaplı başarılar elde edilmiştir.

Mehmet Atıf, "Kaşgar Tarihi" adlı eserinde Kaşgar devletinin sınırlarını şöyle behrtmektedir:

"Kaşgar kıt'ası şimâlen Sibirya ve Rusların Çinlilerden zapt eylediği Kulca -ki 1883'te tekrar Çinlilere geçmiştir- ve bir mikdar Hokand ve cenûben Hindistan ve Afganistan ve bir mikdar Çin ve şarken yine Çin ve garben Türkistan, (Rusya eyâletinin sonradan teşkil eylediği Türkistan eyaleti değil) yani Harezmi ve Maverâünnahr ile mahduddur." (Mehmed Atıf 1998: 8)

Mehmed Atıf'ın verdiği bilgilere göre, halkı umumen müslümanlardan oluşan Kaşgar devleti bünyesinde, hanefî Çağataylılar ve şafîî Durganiler dışında, diğer ırk ve boylardan Dolan, Kırgız, Kıpçak, Karmuk, Lop göllü ve Çinli de bulunmaktaydı. Kaşgar'ın Yakup Han'ın saltanatı sırasındaki nüfusu 4.799.700 civarındadır.

## Yakup Bey

1820 yılında Fergana'da Hokand yakınlarındaki Piskent'te doğan Yakup Bey, kaynaklarda Atalık Gazi, Badevlet, Yakup Han ve Emir Yakup isim ve ünvanlarıyla zikredilmektedir. Kadı Pîr Muhammed Mirza'nın oğlu olan Yakup Bey, Büzürg Han'ın başarılı komutanı olarak kısa sürede tanındı. "1866'da Kaşgar'da tahta çıkan Yakup Bey, önce Fergana'da Si-pehsalarhk etmiş, oranın Ruslar tarafından işgali üzerine Kaşgar'a gelmiş ve Büzürg Han'ın yerine tahta geçmiştir.(...) Yakup Bey, Doğu Türkistan'da gayet sağlam bir hükümet kurmuş, Buhara, Rusya ve İngiltere hükümetleri onunla münasebete girişmişler ve Buhara emiri ona "Atalık Gazi" unvanını vermiştir. (...) Atalık Gazi'nin Hindistan'la yaptığı karşılıklı ticarî anlaşmalar vardır. Denilebilir ki Doğu Türkistan'ın en karmaşık döneminde ülkeyi çok başarılı bir şekilde savunmuştur." (Bayur 1987: 403)

Yakup Bey'in başarılı icraatları netice vermiş ve Hindistan'daki İngiliz yönetimi 1870 yılında görüşmeler yapmak için bir heyet görevlendirmiştir. Ancak heyet, Yakup Bey'in o sıralarda savaşmakta olması sebebiyle görüşmeyi gerçekleştirememiştir. 1872'de Ruslarla bir ticaret ve serbest dolaşım anlaşması yapan Yakup Bey, Rusların bu anlaşma bahanesiyle Kaşgar'ı işgal edebilecekleri endişesiyle temkinli davranmış ve Rus tüccarları kontrol altında tutmuştur.

Yakup Bey'in Osmanlı padişahıyla ilişkiler kurma stratejisi, kendi döneminin şartlarına göre önemli bir uluslar arası başarı sayılmaktadır. Onun 1874'te Hindistan hükümetiyle yaptığı ticaret anlaşması, İngilizlere tanıyan bazı haklar ihtiva etmekle beraber, önemli bir başarı sayılır. 1876'da Hindistan genel vahşi tarafından da tasdik edilen bu anlaşma, esasen Yakup Han'ın başarılı bir dış siyaset anlayışıyla komşularıyla iyi ilişkiler geliştirme çabasının sonucudur.

"Yakup Bey'in Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkileri, 1868-1869'da Yakup Bey'in yeğeni ve elçisi olan Yakup Töre Han'ın İstanbul seyahatiyle başladı. Aslında Yakup Töre Han'ın ilk ziyareti 1865'te olmuştu, fakat 1868'de yaptığı ziyaret, İstanbul ile Orta Asyalı yönetici arasındaki ilk resmî ilişkiydi." (Karpas 2003 :157) Bu ziyaret, bir yandan Osmanlı padi-

şahının halife sıfatıyla, bütün müslüman devletlere ve topluluklara karşı olan sorumluluğunu bir kez daha gündeme taşıırken, bir yandan da Yakup Bey'in saltanatına daha kuvvetli bir dayanak sağlamıştı.

İstanbul'la iyi ilişkiler kurmayı başaran Yakup Bey'e, bu ziyaret sırasında Sultan Abdülaziz tarafından "Emir" ünvanı verilmiş ve Atalığ Gazi, bundan sonra Emir Yakup Han olarak anılmıştır. Bu ziyaret neticesinde Osmanlı Devleti, Kaşgar'a dört harbiyeli subay, altı büyük Krupp top, iki bin tüfek ve barut yapımı için malzemeler göndermiştir. Ayrıca padişah tarafından Yakup Bey'e "üzerinde Fetih Suresi yazılı sancak, padişah tuğralı bir saat, sırma yakalı bir hil'at, 500 adet mushaf-ı şerif, padişah fermanı ile çok miktarda silah ve mühimmat" (Mehmet Atıf 1998:301) gönderdiği de bilinmektedir.

Padişaha 1875 yılında bir teşekkür mektubu yazan Emir Yakup Bey, mektubunda istanbul'dan gönderilen yardımların Ortadoğu'daki müslümanlara yeni bir hayat aşıladığını ve Kaşgar'da Osmanlı bayrağı çekip Halife Abdülaziz adına hutbe okutup sikke bastırıldığını da belirtmektedir. Bu mektupta, "Orta Asya'nın bütünü Halife ile ilişkiler gerçekleştirecek ve böylece İslâmî birliği sağlayacaktır" şeklinde bir arzu da ifade edilmektedir.(Saray, 1984: 105) Ancak bölge açısından çok önemli olan bu ilişkiler 1875'te tahta geçen V. Murat ve 1876'da Osmanlı tahtına çıkan II. Abdülhamit tarafından aynı heyecanla sürdürülemedi.

Ne yazık ki Çinlilerin bu bölgeyi tekrar ele geçirme niyetiyle halkı kışkırtmaları ve büyük bir kuvvetle saldırımları neticesinde Kaşgar Devleti, Çinlilerce işgal edilmiştir. Yakup Bey'in etrafındaki bazı beylerin Çinlilerle birlikte hareket etmesi üzerine, 1877'de intihar etmiş olabileceği rivayetler arasındadır. Bazı kaynaklar da bu kargaşa sırasında Yakup Bey'in öldürüldüğünü kaydetmektedir (Bayur 1987:404).

## İki Yazma Eser

Hindistan Kütüphanelerinde yaptığımız araştırmalar neticesinde tespit ettiğimiz iki önemli yazma eser, Kaşgar tarihi ve Yakup Bey'le ilgili yeni bilgiler ihtiva etmektedir. Bu yazmalardan "Atalık Gâzî'nün Tezkiyesi", 1295 (milâdî 1878) tarihinde istinsah edilmiştir. Yakup Bey'in 1877 tarihinde ve-

fât ettiği düşünülürse, sözkonusu eserin değeri de anlaşılmış olur. Aynı kütüphanede kayıtlı olan "Târih-i Atalık Gâzî"adlı yazmada da Yakup Bey'in gazaları ve başarıları anlaılmaktadır. Her iki eser de Hakani Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Eserlerin Kaşgar'da yazılmış olması muhtemeldir.

*Târih-i Atalığ Gazi*

*Bulunduğu Ktp.:* National Library, Kalküta

*Kayıt no:* 930

247 varaklık eserin her sayfasında 14 satır vardır. Ta'lik hatla aharlı kağıda yazılmıştır. Eser, "Atalığ Gazi" lakaplı Yakup Beg'in Kaşgar'da kurduğu devletin tarihidir. Karton cilt. Ebadı: 27 x 17; 22 x 13.

*Eserin Başı:* Fergana-zemîn Hokand şehrige kurgan(...) Muhammed Yakub Beg'in mansıbı bar on tört yıl tört ay tokuz gün fadşâh bolgan Atalık Gâzî'nin kılğan guzzâtlarning beyânıdurlar.

*Eserin Sonu:* Askerge kavi görünç birüp kondurdılar. Emîr Cenâb-ı Atalık Gâzî küçege kurap atlandılar.

*Atalığ Gazînin Tezkiyesi*

*Bulunduğu Ktp.:* National Library, Kalküta

*Kayıt no:* Numarasız

45 varaklık eserin her sayfasında 12 satır vardır. Eser, ta'lik hatla aharlı kağıda yazılmıştır. Ciltsiz ve yaprakları dağılmış durumda. Eserde, istinsah tarihi, "1295, Zilhiccenin dokuzu" olarak kaydedilmiştir.

Ebadı: 24 x 20; 19 x 15.

*Eserin Başı:* Bismillahirrahmanirrahim.

Amma râviyân ü nâkilân fermannı sencin andag rivayet kılubdurlar kim....

*Eserin Sonu:* Târih bir ming iki yüz toksan beş Zilhiccening tokuzu dü-şenbe gicesi İslâm kuluyın gitdi hatâsı. Vallahu'l-a'lem.

## **Sonuç**

Rusya, Türkiye, Buhara, İngiltere gibi pek çok devlet tarafından tanınan Kaşgar Devleti, tarihin en çetin döneminde ve riskli bir coğrafyada kurulmuştu. Osmanlı sultanları adına hutbe okutan ve sikke kestiren Yakup Bey, bu uzak coğrafyada Türk birliği fikrinin gerçekleşmesi idealini müşahhas hâle getiren ilk ve tek sultandı. Bu bölgede başarılı bir devlet adamı sıfatıyla tahta çıkan ve on bir yıl ülkeyi yönetme başarısı gösteren Yakup Bey, 1877 yılında vefat ettiği sırada henüz elli yedi yaşlarındaydı. Çin istilâsına karşı mücadele eden ve babasının vârisi olarak tahta çıkan Yakup Bey'in oğlu Bey-Kulu Bey, Kaşgar, Yârkent, Aksu ve Hotan'ı bir süre elinde tutma başarısı göstermiştir. Bey-Kulu Bey, "1881 yılında İstanbul'a gelerek Osmanlı hükümetinden yardım istemişse de 93 harbinin ağır darbesiyle sarsılmış olan Osmanlı devletinden yeterli yardımı alamamıştır."(Öztuna, 1989:681)

Osmanlı-Rus harbinin başlamasını fırsat bilen Çinliler, Kaşgar Devleti'nin geri kalan topraklarını da işgal ederek devletin varlığını fiilen ortadan kaldırmışlardır.

Yukarıda künyesi verilen ve bugüne kadar Kaşgar Devleti ile Atalık Gazi hakkında yapılan çalışmalarda bahsi geçmeyen her iki yazma eserin de sahanın uzmanlarının istifadesine sunulması, önemli bir takım tarihî bilgilerin de gün ışığına çıkmasını sağlayacaktır.

## Kaynaklar

- ALPTEKİN, İsa Yusuf (1981), *Doğu Türkistan Davası*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- BAYUR, Y. Hikmet (1987), *Hindistan Tarihi*, C.III, TTK. Yay., Ankara.
- BİLKAN, Ali Fuat (1998), *Hindistan'da Gelişen Türk Edebiyatı*, Kültür Bak. Yay. Ankara.
- FORBES, Andrew D. W. (1991), *Doğu Türkistan Harb Beyleri*, Çev.: Enver Can, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- HAYİT, Baymirza (1975), *Türkistan, Rusya ile Çin Arasında*, Otağ Yay., İst.
- İLKUL, Ahmet Kemal (1997), *Çin-Türkistan Hatıralar*, Hazırlayan: Dr. Yusuf Gedikli, Ötüken Yay., İst.
- KARPAT, Kemal H. (2003), "Yakup Bey'in Osmanlı Padişahlarıyla İlişkilerinin Yeniden Yorumlanması", *Türkiye ve Orta Asya*, Çev.: Hakan Gür, İmge Kitabevi, Ankara, s. 151-178
- KURBAN, Dr. İklil (1992), *Şarkî Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)*, TTK. Yay., Ankara.
- MEHMET ATIF (1999), *Kaşgar Tarihi*, Hazırlayanlar: İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Kırıkkale.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1989), *İslâm Devletleri*, c. I, Kültür Bak. Yay., Ankara.
- SARAY, Mehmet (1984), *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler 1775-1875*, İstanbul.
- ŞEYH SÜLEYMAN Efendi-yi Buharı (1298), *Lugat-ı Çağatay ve Türkî-yi Osmânî*, İstanbul.
- TOGAN, A. Zeki (1981), *Umûmî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

## Two Manuscripts About the Kashgar Nation and Atalıg Gazi

Assoc. **Prof. AH Fuat BÎLKAN\***

*Abstract:* In the middle of the 19th century, the Turks under Chinese occupation won their battle for independence and reestablished sovereignty in Kasghar, in western China. Yakup Bey, who ascended the Kashgaria throne in 1866, succeeded in ? founding a strong state in this region. An important figure for fifteen years, Yakup Bey was especially successful in the political and military relations he established with the Ottoman State. Recognized by the Chinese and Russian governments, as well as by the English administration in India, the Kashgar nation realized trade agreements with its neighbors. Despite the instability of this region, two manuscripts containing the Kasghar nation's history and documentation of its trade agreements have been found. These works, which are located in India's National Library in Calcutta, will truly shed light on and further research related to Kashgarian history and the life of Yakup Bey.

*Key words:* Kashgar State, Atalıg Ghazi Yakup Bey, East Türkistan

\* *Fatih University, Faculty of Arts and Sciences / İSTANBUL*

abilkan@fatih.[edu.tr](http://edu.tr)

## Кашгарское Государство и Две Рукописи об Аталыг Гази

Али Фуат БИЛЬКАН, д.и., доцент\*

**Резюме:** В середине 19-го века часть тюрков, живших под властью китайцев, завоевав борьбу за независимость, сумели заново установить свою власть в Кашгаре- на западе Китая. Якуп Бей, севший на кашгарский трон в 1866 г. Создал сильное государство в этом регионе и пробыл кашгарским ханом 11 лет. Якуп Бей добился успехов в установлении политических и военных отношений с Османским государством. Кашгарское государство, признанное Китаем, Россией , английским правительством в Индии, утвердив свое положение в регионе, заключило торговые соглашения с соседними государствами. Несмотря на нестабильность в регионе Якуп Бей успешно управляя кашгарским государством продемонстрировал свое политическое понятие, совершенно отличное от предшествовавших беев. Два рукописных произведения, обнаруженные нами во время научно-исследовательской работы в библиотеках Индии и содержащие документы из истории кашгарского государства и заключенных в этот период соглашений, помогут просветить исследования о Якуп Бее.

**Ключевые Слова:** Кашгарское государство, Аталыг Гази, Якуп Бей, Восточный Туркестан.

---

\* Фатихский Университет, Факультет Естественных и Гуманитарных Наук-СТАМБУЛ  
afilkanofatih.edu.tr

